

KOVÁCS ISTVÁN

A karantén piros padján írt olvasónapló

A páncélöklök tapadókorongjával fenyegető koronavírus nekem is életvédelmi kényszerpihenőt biztosított a nyugdíjasok vélhetően öröklétbe vezető sétányán. Leülhettem a nyíratlan tujasövény árnyékos padjára, s kikerülve a célkereszt teréből tüdőre szívhattam a temetőket is díszítő növények evilági illatát. S merthogy az ember mindig kopottas hátizsákjában cipeli az elolvasandó könyvek növekvő halmazát, megbizsergetett lengyel költőbarátom negyven évvel ezelőtt kiadott kötetének címe. Nem akkori legújabb verseit tartalmazta, hanem könyvekről szóló hosszabb-rövidebb igényes eszmefuttatásait. Címét – *Az olvasás öröme* – már akkor telitalálatnak tartottam. Mi lehet az olvasás, ha nem öröm? Mert ha nem öröm, akkor csak a betűk, szavak, mondatok, bekezdések, oldalak monoton bedarálása... Az agyunkba, de többnyire az agyunk mellé: a semmibe.

A végtelenbe futó párhuzamosok pirossal nekem kijelölt padszakaszán ücsörögve úrrá lett rajtam az első könyv fellapozásának gyermekkori ünnepélyessége, misztériuma. *Az egri csillagokat* tartottam úgy, mintha két tenyeremből éppen vizet akarnék inni. Valamiféle ismeretlen forrásból. Amely úgy oltja szomjait, hogy szomjúhozóvá tesz...

Mivel e szomjúság hatvanhét éve tart, a magam mellé huppantott szellemi hátizsákjából – akárha tombolaként – kiemeltém az első kezembe akadt könyvet, amelynek címlapján ez áll:

Wodianer-Nemessuri Zoltán Végvidék 1561–1569. (Hitel Könyvműhely. Budapest, 2012)

Valóban nyertes lettem vele, mert az irodalom jól ismert játékerének partvonalán túl feltűnt író olyan művet alkotott a 2010-es évek elején, amely alatt nem csupán terjedelme miatt szakad be az asztal. Csobánc várának birtokos urát és védőjét, az 1560-as évek tihanyi alkapitányát, majd veszprémi kapitányát, a több mint száz kopjatórés győztesét, Gyulaffy Lászlót és tetteit, a nap mint nap rabszíjjal és lángcsóvákcal fenyegetett Balaton-felvidék világát kelti életre...

A XVI. század középső harmadában a magyarság még abban a tudatban vívta a királyságának „lány részeit” bekebelező Oszmán Birodalommal szembeni harcát, hogy három részre szakadtsága csak átmeneti, az ország egysége, hajdani állami léte belátható időn belül helyreállítható áldozatvállalásaival. A végpusztulással fenyegető beletörődöttséget a század végén kirobbant tizenöt éves háború roskasztja a „megti-zedelt” nemzetre. A század megelevenedő hetedik évtizedében még nemcsak a pél-

daadó egyéni áldozatvállalások, hőstettek – mint a „tényregénybeli” Gyulaffy Lászlói, Thury Györgyi – adnak okot a bizakodásra, hanem az a gondolkodásmód is, amelyet a Habsburg uralkodó és a nemzet érdekeit sikeresen egyensúlyba tartva politizáló, de cselekvési lehetőségeinek határait is pontosan felmérő Nádasdy Tamás nádor képvisel: „Ez a kivérett ország az évről-évre összehívott hadakat sem képes élelmezni, holott pár hétről van szó. Nem öntünk ágyút, nem készítünk muskétákat, legfeljebb a cipszerek Kassán és Mecenzéfen. Várainkat taljánok erősítik. Az ifjúság tanulatlan. Csak marhából és gabonából nem lehet megélni. (...) Hunyadi Mátyás korának vége. Mi egy birodalom része vagyunk. A rendek akarták így, az előző királyok szerződéseit jóváhagyván. Helyes volt, mert egy másik iszonyú birodalommal állunk szemben. A német fejedelmek és az ausztriai tartományok felajánlásai nélkül mire mennénk. A nemesség szétzúllóban, menekül, ki merre lát... Vajon hány Zrínyink, Batthyányok, Gyulaffyok, Thuryok van?”

Közülük az író Gyulaffyt és Thuryt emeli ki, és Batthyány Boldizsár alakját villantja fel. Könyvéből a főhős világlátását, a felesége iránti gyöngéd érzelmeit és a világ elleni olykor fékezhetetlen érzelmi kitöréseit, családját, udvarát, híveit, magyar és török ellenségeit, valamint cselekvésének terét, a Győr, Sárvár és Alsóórs közötti térséget ismerjük meg. Gyulaffy életének azt az időszakát amíg Erdélybe kényszerüléssel zárul. De megfordulunk a korabeli császárvárosban, a Burg tróntermében, valamint a felesége – Thurzó Elek lánya révén – tudatában magyarrá vált Niklas von Salm generális győri palotájában és a Gyulaffyval életre-halálra megmérkőzni készülő török parancsnok, Bajazid hegyesdi várában is. A hiteles jellemábrázolásban „kedvét lelő” Wodianer-Nemessuri Zoltán könyvének megírásához alaposan elmélyült a kor történetében, amelyben ugyanolyan otthonosan eligazodik, mint napjaink Balatonfelvidékének miniatűr földrajzi-történeti tájaiban, egykori vár(rom)jaiban, lélekben felépített udvarházaiban, filmszerűen életre keltett csataterein. A tényregény, ahogy az Wodianer-Nemessuri könyvének műfaját meghatározza, persze beleszűrkülne az utóbbi évtizedek történetét megidéző kötetekbe, ha nem emelné ki közülük az író nyelvi ereje, az ember többnyire talányos belső természetét és a külső természet magában-valóságát megjelenítő gazdagsága. „A csapat szempillantás alatt oszlopba rendeződött. Gyulaffy egy embert hátrafuttatott, hogy szóljon a hadnagynak: induljanak ők is. Sebes ügetésben a fővenyre lovagoltak, megálltak és szétnéztek. A Balaton sima tükre hívogató nyugalmat árasztott, a lustán fodrozódó parti hullámon megcsillant a fény, a nádfoltok megelevenedtek, itt-ott a levegőbe emelkedett egy madárraj, cserregés, rikoltás hallatszott, néhol megsobbant a víz. A szél halk sóhajként borzolta a sást, befurakodott a kiöntésekbe, finom barázdát karcolt a homokba, és lehűtötte a levegőt. A nap lassacskán délutánba hajlott, de még nem vert a szemükbe. László úr nagy csatménje hőkölt: nyíllövésnyire is megérezte a dögszagot. Valamivel odább meglátták az út mellé hányt tetemeiket. Az arcukra-testükre fagyott vér legyek felhőit vonzotta. A zümmögés olyan riasztóan hatott, hogy a lovak alig akartak továbbmenni. Lépésről-lépésre egyre több hullába botlottak. Csupa vénember, vénasszony, csecsemő, pólyából alig kinőtt gyerek. A gyöngéket legyilkolják, a

járni tudókat elhurcolják, és rabszolgaként szerbiai és boszniai piacokon árulják. (...) Az elhurcoltak legtöbbször utközben végez az ostor, az éhség, a láz, a test- és léleknyomorító menet” – olvasható az alsóórsi utközet bevezetőjében.

„Jobb, mint az *Egri csillagok*” – ajánlotta figyelmembe a *Végvidéket* költőbarátom, Kiss Benedek. Valójában e vakmerő dicsérettel lobbantotta föl érdeklődésemet a regény iránt. Remélhetőleg, a több szempontból is hasznomra vált karantén biztosít annyi időt, hogy a trilógia további kötetait – *Kései virradat 1570–1579, Alkony (1580–1605)* – is elolvassam.

Oborni Teréz: Az ördögös Barát Fráter György (1482–1551). (Kronosz Kiadó/Magyar Történelmi Társulat. Pécs–Budapest, 2017)

Wodianer-Nemessuri tényregényében megjelenik Fráter György Nádasdy Tamás által gyűlölt alakja. „A magyar történelem egyik legtalányosabb szereplője” – szögezi le életének és működésének egyik legalaposabb ismerője, Janusz Pajewski lengyel történész. Egyik letragikusabb alakja is – tegyük hozzá –, akit kivételes tehetséggel áldott vagy vert meg a sors. Személye, személyisége azóta érdekel, hogy gimnazistaként konokul átrágtam magam Kemény Zsigmond *Zord idő* című regényén. Most az olvasásnak átadva magam a középiskolás diák fellobbant izgalmaival vettem kezembe az ismert kitűnő történész, Oborni Teréz Fráter Györgyről írt monográfiáját. Az elsősorban a XVI–XVII. század Erdélyének történetével foglalkozó kutató a magyar história csaknem végzetes századának megannyi fontos eseménycsomóját kibogozva mutatja be hősenek életét és működését.

A nem mindennapi politikai pályát befutó szerzetes, Martinuzzi Fráter György, a horvát-dalmát származású Juraj Utyeszenovics kora ifjúságától kötődött a Szapolyai családhoz. Kiemelkedését a „nyomorúságból” Szapolyai lengyel édesanyjának, az özvegyként Szepesváron élő Jadwiga Cieszyńskának köszönhette, akinek palotaőrségében szolgált, majd az erdélyi vajdává avanszált Szapolyai János kíséretének is tagja lett. Huszonégy évesen azonban hátat fordított a fegyveres szolgálatnak, s Budán beállt a pálos szerzetesrendbe. Tehetsége révén hamar Częstochowába került, ahol a Jasna Góra-i kolostorban 1527-ig szolgált. Egyes források szerint 1520-tól a rend perjele volt. Életének több epizódját is megörökítik a kolostorbeli freskók. Mielőtt Częstochowát elhagyta, felszólította a lengyel nemességet, hogy támogassa Szapolyai Jánost, „Magyarország nemzeti királyát”. Kiváló szervezőnek bizonyult, rendíthetetlen akaratú jellemezte, s érvei lefegyverzően meggyőzőek voltak a politikailag legszövevényesebb időkben, helyzetekben is.

Tehetségét az 1526 őszen királlyá választott Szapolyai János is felismerte, s előbb kincstárnokká, majd kormányzóvá nevezte ki. Már nagyváradi püspökként 1538 februárjában az ő vezetésével hozták tető alá azt a békének nevezett megegyezést, amely lezárta a Mohács után szintén királlyá választott Ferdinánddal vívott polgárháborús időszakot. A váradi béke értelmében a két király ura maradhatott az általa birtokolt területeknek, de Ferdinánd törvényes királynak ismerte el Jánost. Halála esetén azon-

ban országrésze akkor is Ferdinándra szállt volna, ha időközben utóda születik. Miután Szapolyai János 1539 elején feleségül vette I. Öreg Zsigmond lengyel király lányát, Izabellát, 1540 nyarán fia született. Pár nap múlva bekövetkezett halála előtt megeskette Fráter Györgyöt, hogy a csecsemő János Zsigmondot Magyarország királyává koronázzák. A „fehér ruhás Barát” tartotta magát az eskühöz. Oborni Teréz leszögezi: „György barát János király halála után nem véletlenül rúgta fel a váradi békét. Egyrészt mert teljes szívvel-lélekkel azon volt, hogy beteljesítse királya végakarát... (...) Másrészt a megelőző évek oszmán politikája alapján meg volt győződve arról, hogy a szultán semmiképpen sem lesz hajlandó eltérni egy Habsburg-királyt a magyar trónon, ha viszont János utódját a Porta elfogadja, az az ország számára a túlélést jelentheti.”

Tragikus módon a túlélés ára Buda 1541 augusztusában történt elvesztése és az ország három részre szakadása lett. A szultán „kárpozlásként” Erdélyt Izabellának „adta”, kincstartójává, kormányzójává és a királyfi nevelőjévé Fráter Györgyöt nevezte ki, aki azonban rövid idő után azonnal tárgyalásokat kezdett Habsburg Ferdinánddal a két ország rész egyesítése céljából. Ennek okát a történész az alábbiakban látja: „Buda elfoglalása miatt irtózatossá haragra gerjedt a törökök ellen, és ettől kezdve élete fő céljának az ország hatalmi helyzetének átrendeződését tekintette.” Erdély és a Magyar Királyság egyesítésére az elkövetkező években több kísérlet is történt. Ennek folyamatait részletesen ismerteti a monográfia szerzője.

1547 tavaszán több olyan eseményre került sor, amelyek következtében a német-római császár beválthatta volna Magyarország felszabadítására vonatkozó két évtizede hangoztatott ígérteit. Március utolsó napján meghalt a Habsburg Birodalom legengesztelhetetlenebb ellenfele, I. Ferenc francia király, Ferdinánd bátyja, V. Károly német-római császár pedig április 24-én döntő vereséget mért az ellene szövetséges protestáns fejedelmek hadaira. Így a hátbatámadás veszélye nélkül felvonulhatott volna a török ellen.

Ehelyett Ferdinánd bátyja, V. Károly német-római császár június 17-én Drinápolyban öt évre szóló békét kötött Szulejmán szultánnal, anélkül, hogy a szerződésben egy szót is ejtettek volna Erdélyről. Izabella, aki nemegyszer fenyegetőzött, hogy fiával együtt visszatér a Lengyel Királyságba, 1548 őszén magának Ferdinándnak vetette fel, hogy milyen feltételekkel távozna Erdélyből.

A drinápolyi béke nyomán kialakult helyzet politikai és lélektani szempontból egyaránt megkönnyítette Fráter György helyzetét. Kitartó törekvésének eredményeként az 1549 szeptemberében Nyírbátorban Ferdinánddal megkötött egyezség Izabella és János Zsigmond kártalanításán kívül azt is kimondta, hogy a király uralma alá került Erdélyt továbbra is Fráter György kormányozza.

Ferdinánd 1551 tavaszán Giambattista Castaldo tábornok vezetésével 7000 (más források szerint 10.000) fős sereget küldött Erdélybe a fenyegető török veszély elhárítására. Követségnek sok, hadseregnek kevés – hangoztatták a csalódott erdélyiek. A Magyar Királyság részei így huszonöt évig tartó belharcok után – a török hódoltsági területek kivételével – egyesültek.

Ezt követően már csak az a megoldhatatlannak tetsző feladat állt Fráter György előtt, hogy az oszmánokkal bármilyen áron elfogadtassa a beállott változást. Erre Ferdinándtól is felhatalmazást kapott. Érdemei elismeréseként a pápa bíborosi testületének tagjai közé emelte. Továbbra is küldte Isztambulba az adót, levelezett az ajándékokkal megvesztegetett pasákkal, támadta, de kímélte is a törököket. Különösen azzal keltett gyanút Castaldóban és tisztjeiben, hogy szabad elvonulást biztosított az oszmán katonaságnak az ostromgyűrűbe vont Lippa várából. Lépéseiről rendre értesítette Castaldót és Ferdinándot is. „A törökhöz nem fűz és nem is fog fűzni semmiféle szál; csak tettetett barátsággal tárgyalok veled, hogy ezt az ellenségtől körülvevett országot sértetlenül megőrizhessem, amíg Felsőged fegyverei..., ki nem ragadnak bennünket szolgaságából” – írta a királynak, aki mintha nem akarta volna felfogni a levél tartalmát. Castaldo viszont pontosan értette az uralkodó neki címzett utasítását: parancsára Sforza Pallavicini kapitány néhány katonájával 1551. december 16-ról 17-re virradó éjszaka alvinci kastélyában meggyilkolta a nyugovóra készülő bíboros-érseket, és kirabolta rezidenciáját.

Oborni Teréz találóan értékeli hősének történelmi szerepét: „Buda elestéért György barátot élete végéig mardosta az önvád, holott sem azért, sem a keleti ország-rész elszakadásáért és a szétszakítottság állandósulásáért nem egyedül ő okolható. Nagyon is fontos része volt azonban abban, hogy a keleti országfélből egy működőképes államalakulat jött létre...”

Kurucz György: Keszthely grófja. Festetics György. Corvina. Budapest, 2013

Kurucz György: „Kedves Hazámfiak, mozdulni kell...” Georgikoni peregrinatio oeconomica a 19. század elején. Corvina/Ráday Gyűjtemény. Budapest, 2020

Kurucz György életének több évtizede telt el a Festetics család magyar művelődés- és politikatörténetben játszott szerepének, munkájának kutatásával. Eddigi levéltári, könyvtári bűvárkodásának eredményeként megjelent két könyvét nemcsak az iskolaalapító, irodalompártoló, politikai gondolkodó Festetics György és fia személye köti össze, hanem a kiadványok küllemének rendkívüli igényessége is. Az olvasó éppoly hosszasan elgyönyörködhet a Szent Korona 1790-ben Bécsből történt hazahozatalát ábrázoló színezett rézmetszeten, mint Frankfurt am Main XIX. század eleji látképén, az eisburgi kastély színezett litográfiáján vagy a georgikoni tanár, Asbóth János portréján.

A Keszthely legvonzóbb nevezetességét bejáró látogatót az idegenvezető vázlatosan a kastély leghíresebb tulajdonosának életével és tevékenységével is megismerteti. Azzal, hogy támogatta az első magyar nyelvű lapokat, felkarolta a magyar színjátszást, az 1790-es évek derekán finanszírozta Mikes Kelemen – Festetics lánya majdani nevelője, Kulcsár István által sajtó alá rendezett – törökországi leveleinek kiadását, részt vett a hazai költőket bemutató Magyar Minerva kiadó vállalkozás beindításában, személyesen is példát mutatott a magyar nyelv ápolásából, módszeres tudatossággal gyarapított bibliotékájának mezőgazdasági szakkönyvvállományát, s 1794-ben Somogy

Koplár Katalin

Frimmel Gyula

megyei birtokán, Csurgón katolikus főúrként református gimnáziumot alapított. Emiatt a Helytartótanács a keszthelyi gimnáziumot feleslegesnek tartotta, s el akarta helyezni a városból, mire Festetics kijelentette, hogy fenntartásához csak addig járul hozzá, ameddig az Keszthelyen működik. Elmondható, hogy a magyarság szellemi felemelkedése, gazdasági fejlődése melletti elköteleződésével példát mutatott unokaöccsének, az évtizedekkel később nyomdokaiiba lépő Széchenyi Istvánnak.

Kurucz György monográfiájának egyik legfőbb érdeme – rendkívül izgalmasan tált adatgazdagsága mellett – éppen annak tudatosítása, hogy Széchenyi István és Wesselényi Miklós mellett Festetics Györgynek is helyet kellene szorítani a köztudatban. Annak a Festetics Györgynek, aki abban az időben kezdte meg „nemzetjobbító” tevékenységét, amikor a „királygyilkos” francia forradalomtól aggódó I. Ferenc véget vetett az 1790–91-es országgyűlés által kezdeményezett reformmunkálatoknak. Festetics fellépése okkal válthatott ki aggodalmat már a II. Józsefet követő új uralkodóból, az egyébként liberális eszméket valló II. Lipótból is. A Graeven huszár ezred alezredesként a Szent Korona hazahozatalán fellelkedve ugyanis volt bátorsága 1790 júliusában tisztársaival együtt azért fordulni beadvánnyal hozzá, hogy a magyar ezredeknél a vezényleti nyelv magyar legyen, s az idegen ezredeket vonják ki Magyarország területéről, helyüket az itthon maradt magyar alakulatokkal töltsék ki. Vagyis Festetics gróf olyan kéréshez adta a nevét, amely csak 1848 tavaszán a forradalmi 12 pont egyikében fogalmazódik meg. Egyike azoknak is, akik nem sokkal később felvetették a magyar tisztképzést biztosító akadémia alapításának szükségességét, s megvalósítására jelentős összeget ajánlottak fel. Nem véletlen, hogy egyik példaképe az állandó hadsereg felállításának eszméjét valló költő-hadvezér Zrínyi Miklós.

1791 májusában Festetics György kilépett a hadseregből. Kegyesztettségét azzal súlyosbította, hogy az 1797-es Zala megyei közgyűlésen ellene volt az uralkodó által elrendelt nemesi felkelésnek. Indoklása szerint a hadba hívott nemesség nem mérkőzhet meg győztesen a reguláris francia seregekkel, továbbá az 1000 inszurrekciós gyalogos és 1000 lovas mozgósítását feleslegesnek ítélve csak 200–200 ember kiállítását tartotta támogatandónak. Nem lehet csodálkozni azon, hogy az uralkodó, I. Ferenc megfosztotta kamarási címétől és kitiltotta Bécsből.

Festetics György nemcsak jó hazafi volt, hanem birtokai gondos és szorgos, szakmailag felkészült gazdájának is bizonyult. Ez kevés arisztokratáról mondható el a korabeli Magyar Királyságban. Hatalmas, de eladósodott birtokokat örökölt, s Mária, Anna és Erzsébet húgának, valamint Julianna nővérének (Széchenyi Ferenc feleségének) is jelentős összegeket kellett elkülöníteni. A birtok egybentartásáért két öccsét, Imrét és Jánost is 200–200.000 forint kifizetésével tartozott kárpótolni. Míg apja, Pál a megoldást részben a fiára kényszerített házasságban látta, mert a kiszemelt feleséggel, Jakabházi Sallér Judittal 400.000 forint hozomány is járt, György előre menekült. Birtokait hitelekre történő vásárlásokkal tovább gyarapította, de a korszerű gazdálkodás meghonosításával évről évre jövedelmezőbbé is tette. Ezt a célt szolgálta az 1797-ben megalapított mezőgazdasági tanintézet, a keszthelyi Georgikon

is, amely felsőfokon képezett ki agrárszakembereket. A birtokigazgatási reformtervek kidolgozásához a kor legkiválóbb agrárszakíróját, Nagyváthy Jánost sikerült megnyernie. A kitűzött cél eléréséhez a legismertebb, legképzettebb tanárokat – többek között a mezőgazdasági szakíró Pethe Ferencet, Rummy Károly Györgyöt, Asbóth Jánost – hívta meg oktatni és birtokainak igazgatásában részt venni. Tanulóinak ösztöndíjat folyósított, szakmai ismereteik elmélyítésére külföldi tanulmányutakat finanszírozott. Maga is rendelkezett közgazdasági, pénzügyi ismeretekkel. Nem véletlen, hogy az 1811-es birodalmi pénzügyi válságot ki tudta használni birtokainak tehermentesítésére.

A Georgikon rendezvényei közül legismertebb a nyelvújítás és az irodalom népszerűsítése jegyében évente Helikon néven rendezett s a nyilvános vizsgákon való részvétellel egybekötött költői találkozó, amelyen a Keszthelyt „magyar Weimárnak” álmódó Berzsenyi Dániel is rendszeresen részt vett. „Ezek a helikoni ünnepségekként számon tartott rendezvények természetesen a keszthelyi tanintézet tevékenységének a korabeli közvéleménnyel való megismertetésére is alkalmat adtak” – jegyzi meg Kurucz György.

Mindezek ellenére Festetics György tágabb közvélemény általi pozitív megítélése elmaradt, személye, tevékenysége nem épült be a magyar közgondolkodásba. Ennek részben az az oka, hogy Kazinczy Ferenc, aki 1801-ben történt szabadulása után hiába fordult hozzá támogatásért, az 1810-es évek utolsó harmadáig rossz véleménynyel volt róla, s ezt nemcsak ő, hanem az irodalomtörténészek is terjesztették. Hasonló módon tovább rontotta a róla kialakított képet, hogy Csokonai Vitéz Mihályt, aki egyébként sokat tett a Georgikon megismertetése ügyében, csak segédtanítóként alkalmazták a csurgói gimnáziumban, amelyet elhagyni kényszerült. Ezért Festeticset hibáztatták. Tény, hogy a költő 1799. július 12-én Csurgón előadott *Cultura* című vígjátékában elhangzott „Hej Rákóczi, Bercsényi” kezdetű dalt Festetics rosszállóan vette tudomásul. „Kérem az ilyenekért oskolánkat fundamentumostól elhányhatják, vigyázzunk” – jegyezte meg, tudván, hogy személye és működése rendőrügynöki megfigyelés alatt áll. Volt miért aggódnia, mivel a Georgikonon kívül több különféle jellegű iskolát is alapított. Helyzetén József nádor 1801-ben Keszthelyen tett látogatása javított. A tanintézetnek ekkor már híre ment Európában. Ezt jelzi az is, hogy a Göttingeni Tudós Társaság 1802-ben Festetics Györgyöt levelező tagjává választotta. Az 1810-ben Keszthelyre látogató angol utazó, Richard Bright könyve is hozzájárult az intézmény európai ismertségéhez.

Házassága nem volt boldog, de gyermekei – László fia és három lánya: Julianna, Viktória és Szidónia – neveltetéséről, jövőjéről lelkiismeretesen gondoskodott. Feleségétől, aki 1793-ban Lászlóval együtt Bécsbe költözött, külön élt, de a tisztességes kapcsolat látszatát mindketten fenntartották. Magánéleti botrányt egyikük se keltett. 1805. április 15-én Bécsben kötött válási egyezségük mintául szolgálhatna azok számára is, akik napjainkban a házasság felbontása mellett döntenek. A két fél írásba foglalta azt, hogy mi módon érje legkevesebb lelki megrázkódtatás a gyermekeket. Először: „Hogy a Gyermekeink, amennyire lehet, legkevesebb csorbulást ezen elvá-

lásunk által szenvedjenek, csak úgy érhetjük el, hogy elsőbben is minden alkalmazottság elkerültesse, mely által háborgás, pörlekedés, vagy szemrehányás az elkeseredett szívek között szokott visszavonás, és két ellenkező akarat által támadhatna, mert így a Gyermek között a Szülőktől való függés, és a Cselédek között a hívség és engedelmség megtántorodna. Másodszor, ha az jó erkölcsű példás étellel, minden botránkozást az Gyermek előtt eltávoztatunk” – olvasható (mai helyesírással) az egyezés első két pontjában.

Festetics az 1819 februárjában tartott helikoni ünnepségen súlyos betegsége miatt már nem tudott részt venni. Április 2-án halt meg. „Haláláról sokan megemlékeztek – írja a monográfia szerzője –, külföldön elsők között a göttingeni egyetem professzora, Johann Blumenbach tudósított a Göttingeni Tudós Társaság tiszteletbeli tagjának eltávozásáról.”

„*Kedves Hazámfi, mozdulni kell...*” című könyvében Kurucz György a Georgikon két kiemelkedő tanárát, Geric Pált és Lehrmann Józsefet kíséri végig csaknem fél évtizedig tartó európai tanulmányútján. A „peregrinatio oeconomicát” lehetővé tevő tetemes költségeket Festetics László biztosította. A két professzor mindennapi létének finanszírozása mellett az utazóknak a kapcsolatteremtésen és a tapasztalatszerzésen kívül szakkönyveket, tervleírásokat, magvakat, szőlőoltványokat is be kellett szerezniük és el kellett juttatniuk a Georgikonnak. Vagyis a Georgikon Festetics György halála után is működött, s ez az örökös, Festetics László érdeme, akiről elterjedt, hogy felelőtlen gazdálkodásával, pazarló életmódjával tönkretette az apja által ráhagyott óriási gazdaságot. Kurucz György a Századok 2016. évi 3. számában közzétett *Adminisztráció, gazdálkodás, adósságkezelés. Gróf Festetics László pénzügyi helyzete az apai örökség átvételétől a zárgondnokság időszakáig (1820–1830)* című tanulmányában leszögezi: „...túlzott leegyszerűsítés volna Festetics Lászlót pusztán pazarló mágnásként láttatni, hiszen a fennmaradt ügyiratok, illetve az általa jegyzett utasítások alapján igen komoly természettudományos felkészültségű főnemest ismerhetünk meg személyében, aki ráadásul az apja által alapított mezőgazdasági tanintézet, a Georgikon további fejlesztésére, így például különleges tenyészállatok, vetőmagok beszerzésére egyáltalán nem sajnálta a kiadásokat. A magyar művelődés- és tudománytörténet szempontjából pedig mindenképpen elismerést érdemel, hogy több tanár hosszú évekig tartó nyugat-európai tanulmányútjának költségeit is fedezte, ily módon a hazai szakképzés, illetve a tudásáramlás institutionális és személyi feltételrendszerét meghatározó módon biztosította. De ugyanígy említhetjük, hogy komoly erőfeszítéseket tett egy magyarországi közkönyvtári hálózat kialakításáért, s a magyar tisztképzés érdekében még apja által tett 40.000 pft-os alapítvány összegét a devalvációk ellensúlyozásképpen kiegészítette, illetve jelentős összeggel támogatta unokatestvére, Széchenyi István valamennyi korszakos jellegű kezdeményezését.”

Vagyonának kényszerű csődvédelve során meg tudott állapodni abban, hogy a költségsökkentés „nem foglalta magában a Georgikon megszüntetését, a tanárok elbocsátását, vagy akár a grófi ösztöndíjas hallgatók létszámának és juttatásainak szűkítését”. Ez tette lehetővé a tanintézet igazgatójaként működő orvos és állatorvos Ge-

rics Pál és a kertészeti, borászati és ampelológiai ismereteket oktató Lehrmann József hosszú tanulmányútját, amelynek sikerét ajánlólevelek „láncolata” segítette elő. Az útrakelést alapos felkészülés előzte meg, amelyben az általában nyolc naponkénti beszámolás irányelveit, tartalmát és a jegyzetelés módját is megszabták. Az ideje nagy részét Angliában töltő Gerics Pálnak például „a szántóföldi növénytermesztés tekintetében ki kellett térnie az alkalmazott vetésciklus növényeire, a növényápolás, gyomtalánítás gyakorlatára, illetve a termés esetleges tárolására, konzerválására. Figyelemmel kellett lennie a talajtani adottságokra, az egységnyi területen időszakosan alkalmazott szerves vagy szervetlen trágya mennyiségére, továbbá a vetőmagmennyiségre is. (...) Az állattenyésztéssel, állattartással összefüggésben le kellett írnia a legeltetés rendszerét, istállózó tartás esetén pedig a takarmánynövények keverésének, adagolásának gyakorlatát.” Persze ahhoz, hogy Gerics átkeljen Angliába, még hollandiai tartózkodása idején meg kellett tanulnia angolul. (A kurzus költségeit Fesztetics birtokigazgatósága fedezte.) A német, francia, olasz, latin nyelvek ismerete egyébként előfeltétele volt az „tanutazásnak”. Emellett a magyar szaknyelv gazdagítását is feladatuk kapta.

Kurucz György rendszeres beszámolóik alapján kíséri el különböző irányú, célú útjukra a két georgikoni tanárt. A látszólag száraz beszámolók a korabeli Európa gazdag, színes világát tárják elénk, amelyben a kapcsolatteremtés annak, aki kellő referenciával rendelkezik, nem okoz nehézséget. Mindkét magyar „utazó” segítőkészséget tapasztal, részük elutasításban csak ritkán van. Gerics Pál és Lehrmann József 1825 nyarán értek haza, tapasztalatokkal és ismeretekkel gazdagodva, amelyeket az elkövetkező években hazafias kötelességüknek tartottak a Georgikon javára kamatoztatni. Gerics Pál utóbb naplószerűen kiegészítette jelentéseit, amelyekbe már személyes benyomásait, érzelmeit is beleszötte. Kurucz György e rendhagyó naplót is részletesen ismerteti.

Jónás András – Hochbauer Gyula – Kovács Lehel István: A magyar Termopüle. A tömösi csatától az emlékműig. Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság, Négyfalu, 2018

Nem véletlen, hogy az Ifjúsági Könyvkiadó csak Sztálin halála után, 1954-ben jelentethette meg *A szabadságharc csatái 1848–1849* című munkát, amely Gracza György *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története* című ötkötetes művének ütközet- és csataleírásaiból tett közzé válogatást. A Tömösi-szoros 1849. június 19-i és 20-i védelmével ismerkedve gyermekkoromban az a jelenet ragadott magával leginkább, amikor a sebesült honvédezzredes, Kiss Sándor székhez kötöztetve és az ég felé emelve magát irányította tovább a harcot, nehogy halálhírére katonái menekülésbe fogjanak: „Valami csodálatos láz remegteti meg e látvány megpillantásakor a székely honvédek szívét. Ilyen vezér alatt meghalni is édes.” A jelenetet ábrázoló színezett litográfiát, Bellovay László munkáját talán az egyik Gracza-kötetben csodálhattam meg később.

Kiss Sándor leónidaszi hírnevéhez tragikus halála is hozzájárult. A fogságba esett honvédezedest az oroszok átadták az osztrákoknak, akiknek gúnyolódását nem tudván elviselni Csernovicban öngyilkos lett, feltépte kötéseit. Az eset nagy visszhangot keltett a Habsburg Birodalom határain túl is. A poroszországi lengyel lapok is hírt adtak róla.

Az 1809-ben Papolcon született hős székely emlékének ápolását az elmúlt harminc évben a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság vállalta magára. Odaadó munkájának eredménye *A magyar Termopüle* című vaskos kötet. Az első részben a csata helyszínével ismerteti meg Kovács Lehel István. A *Hogyan látták?* című második részben Jónás András tett közé az ütközetet ismertető tanulmányokból, monográfiák vonatkozó leírásából gazdag válogatást, amelyben F. W. Rüstow *Az 1848–1849-diki magyar hadjárat történetének* vagy Egyed Ákos *Erdély 1848–1849* című monográfiájának a Tömösi-szoros védelmét érintő részét épp úgy olvashatjuk, mint az Erdélybe benyomult orosz erők parancsnoka, Lüders tábornok későbbi vezérkari főnökének, Artur Adamovics Nyepokojcsickijnak *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel* című hadműveleti összefoglalójában a hegyi átjáró birtokbavételét. Az orosz vezérkari tiszt megemlíti, hogy az 1. doni kozákezred parancsnoka, Ivan Kosztyin június 19-én a veszteglőház bevételénél esett el. Ioan G. Babeş, az azugai posztógyár igazgatója a *Din plaiul Peleşului* című 1893-ban megjelent könyvében részletesen – bár kérdéses, hogy hitelesen-e – ismerteti Kosztyin ezredes halálának körülményeit:

„Itt esett el orvul megölve az I. doni kozák ezred parancsnoka, Ion Costin ezredes, besszarábiai román illetőségű.

A karanténál levő harcban, volt egy fiatal székely is, ki azelőtt kocsis volt a Tömösvámbeli uraknál. A fogoly könnyes szemmel kért bocsánatot, és mivel románul kérte az ezredest, ez parancsot adott, hogy engedjék szabadon. Costin életével fizette nagylelkűségét. Abban a percben, miután néhány jámbor szóval illette a foglyot, figyelmét másfelé fordította, a székely gyorsan kivette kéticsövű pisztolyát kebeléből és rásütötte arra, ki néhány másodperce életét ajándékozta.

Costint szíven érte a lövés, holtan esett le a lováról, testét nagy pompával temették el Predeálon; a székelyt elfogták a kozákok és helyben darabokra vágták.”

Jónás András a harcok különböző fázisainak leírását – a résztvevők benne közölt névsorával – a parancsnokok életének és működésének ismertetésével egészíti ki a *Hősök* című fejezetben. Hochbauer Gyula az *Emlékmű Erdély kapujában* című könyvrészben – már családi indítékból is – az emlékműállítás történetébe avatja be olvasóit, kitérve az 1881. szeptember 25-i avatási ünnepségekre és a „monumentum” későbbi sorsára is.

A honvédemlékművet az 1916-os erdélyi román betöréskor és 1920 után is megrongálták, de nem döntötték le, bár történtek rá kísérletek. A romániai rendszerváltozás után Gellérd Lajos így írja le az emlékmű állapotát a Brassói Lapok 1990. március 9-i számában: „Az 1848–1849-es szabadságharcra emlékezve újra fel kell fedeznünk a múlt század végén – a Magyarvárnak nevezett dombon – felállított 1848–1849-es emlékművet, melyet az elmúlt évtizedek alatt elborítottak a körülötte

Nagy Kálmán

Németh Klára

felnövő fák és bokrok, s részben már ledőlt-ledöntötték a természetes kőből és márványból épített emlékművet körülvevő vasrácsos kerítést. (...) a hantokat az idő fokozatosan elsimította, de maradt ebben a festői környezetű völgyben egy-két olyan hely, melyet ismernünk, ápolnunk kell.” 1990. március 15-én a brassói és a Brassó környéki magyarok már az emlékműnél tartották a március 15-i ünnepséget, s a megemlékezés e hagyománya ma is él.

Varga E. László: Magyarok a Lengyel Légiókban 1914–1918. Források és iratok a Lengyel Légiók soraiban harcoló magyar önkéntes fiatalok történetéhez. (Válogatta, feldolgozta, fordította, bevezetővel ellátta Varga E. László). Lengyel Kutatóintézet és Múzeum. Budapest, (é. n.)

Az utóbbi évtizedben a tágabb magyar és lengyel közvélemény is tudomást szerezhetett arról, milyen sorsdöntő jelentősége volt annak a magyar lőszerszállítmánynak, amely az 1919–1920-as lengyel–bolsevik háború Lengyelországra nézve legválságosabb napjaiban, augusztus 12-én érkezett a Varsótól 66 kilométerre délnyugatra fekvő Skierniewicébe. A lengyel főváros előtt álló Vörös Hadsereg főparancsnoka, Mihail Tuhacsevszkij pontosan tudta, hogy a határait lezáró Németországon, Csehszlovákián, Ausztrián és a dokkmunkások által blokkolt Danzig Szabad Városon át megszűnt a lengyelek részére a francia és angol lőszerszállítás, s ezért a „Pánok katonái” puszkánként csak néhány töltnnyel rendelkeznek. Így a szovjet főparancsnok már azt a kiáltványt is előre kinyomtathatta, amelyben a világ közvéleményét Varsó bevételéről, (felszabadításáról) tudósíthatta. Számítását keresztülhúzta a Weiss Manfréd Acél- és Fémművekben gyártott lőszer, amelynek szállítmánya Románián keresztül éppen időben érkezett a skierniewicei vasútállomásra, ahonnan már egyenesen a frontra vitték a lőszeresládákat, sütökemencéket, főzőkonyhákat. A Józef Piłsudski főparancsnoksága alatt harcoló lengyel hadsereg a hosszú napokon át tartó varsói csata eredményeként több száz kilométerre vetette vissza a Vörös Hadsereget és pár hónap múlva győztesen került ki a lengyel állam létéért vívott háborúból. A magyar lőszerszállítványok történelmi jelentőségére ma már kétnyelvű emléktábla hívja fel a figyelmet a varsói Piłsudski-téren álló Helyőrségi Palota falán és a skierniewicei vasútállomáson.

A már Károlyi-kormány alatt 1918 decemberétől lengyeleket segítő lőszerszállítványok történetéről Varga E. László, az újkori magyar–lengyel kapcsolatok egyik legkiválóbb kutatója több tanulmányt tett közzé lengyelül és magyarul. Írásaival ő világított rá a magyar–lengyel barátság egy másik „nagy háborús” megnyilvánulására, arra, hogy az osztrák–magyar hadsereg mellett küzdő Lengyel Légiók kötelékében több száz magyar harcolt. Ennek tudatosítását szolgálhatja az a háromszáz iratot tartalmazó dokumentumkötet, amelyet összeállított és közzétett.

A magyar önkéntesek verbuválása részben az itt élő lengyelek és a lengyelbarát magyar szervezetek, egyesületek, klubok kezdeményezésére már a háború első heteiben megindult – a nem hivatalos toborzóirodákon jelentkező – főleg az alig kato-

nakorú fiatalok köréből. Kiket a kalandvágy motivált, kiket a magyar–lengyel barátság tudatos szolgálata, az 1848/49-ben Magyarországon harcolt lengyelek még élő emlékezte. A toborzást egy idő után nem engedélyezték, de Lengyelország helyreállításának kérdése – ifjú Andrassy Gyula vezetésével – pártfogókra talált a magyar Parlament befolyásos képviselői körében is. A lengyel ügy „alsóbb szintű” felkarolói közül kiemelkedett az e vonatkozásban már a századelőtől kezdve nagy érdemeket szerzett Miklóssy Ferdinánd Leó és az 1933-ban elhunyt Nyáry Pál. A kapcsolatteremtő és -ápoló lengyelek közül Tadeusz Stamirowskit és Jan Dąbrowski történész-professzort kell az elsők között méltatni. Ők a két háború közötti lengyel–magyar együttműködésben is meghatározó szerepet játszottak.

A magyar önkénteseket a Lengyel Légió II. dandárjába osztották be nagyobb számban. Mivel 1914 késő őszen sebtében ezt a dandárt is bevetették az Északkelet-Magyarországra betört orosz csapatok feltartóztatására, a magyar légionisták saját hazájuk közvetlen védelmében estek át a tűzkeresztségen. Általában bátor helytállás jellemezte őket. Az 1930-as években Bolesław Waligóra őrnagy elismerően emlékezett vissza a 4. század 8. századába beosztott nyolcfős magyar rajra, amely a szakaszában szolgált. Két magyar katonáját – Kismók Károlyt és Cimmel Józsefet – név szerint is kiemeli: „Kismók fizikailag erősebb volt, heveskedő és lobbanékony, a temperamentumos magyart képviselte, míg Cimmel (azelőtt lőszergyári munkás volt) visszafogottabb és műveltebb. Úgy egyiknek, mint a másiknak bármit a szemére lehetett vetni, de a bátorság hiányát, azt nem. Mindketten vitézek voltak. Az örületig bátor Kismók nemegyszer követett el vakmerő dolgokat, míg Cimmel megfontoltabb volt és ekként is cselekedett.”

A lengyel légiókban mintegy ötszáz magyar szolgált, közülük negyvenhárman estek el, kaptak halálos sebet, kerültek hadifogságba. Névsorukat Varga közzéteszi a dokumentumkötetben. Néhányan lengyel állampolgárságot szerezve Lengyelországban telepedtek le, s többen szolgáltak a lengyel hadseregben. A Magyarországon élő több száz légionistát különböző lengyelbarát szervezetek tudhatták tagjaik között. A közülük legjelentősebb Magyar–Lengyel Egyesület tényleges vezetője – minden hazai áskálódás ellenére – a lengyel követség által is támogatott Miklóssy Ferdinánd Leó volt. Részben az ő érdeme az 1849-es lengyel mártír, Feliks Sławski emléktáblájának leleplezése, a salgótarjáni Báthory-szobor, a budapesti Bem-szobor s a népligeti lengyel légionista szobrának felállítás. Az utóbbira nagy ünnepség keretében 1935. március 24-én került sor. Megjegyzendő, hogy a rendezvényen Tadeusz Prochner vezérkari alezredes is részt vett, akinek nagyapja, Alojzy Prochner tagja volt az 1848–49-es magyar szabadságharcban küzdő lengyel légiónak.

A légionisták anyagi és erkölcsi támogatására alakult, Lengyelországban működő Lengyel Légionisták Szövetsége nem feledkezett meg a Magyarországon és a szomszédos országokban élő egykori légionistákról. Az 1930-as években közel százan kapták meg a Függelenségi Érdemkeresztet, s közülük többen részesültek rendszeres vagy esetenkénti anyagi támogatásban. A szerző arra is kitér, hogy a lengyelek miként ápolták Vlnában, Lembergben és más városokban a magyar légionisták emlékét.

A lengyel légiók egykori magyar tagjai a II. világháború kitörése után a lengyel menekültek támogatásából is kivették részüket. Egyesületi, kapcsolatteremtő működésüknek 1945 után a kommunista hatalomátvétel vetett véget.

Jezsó Ákos: Megyek túlra. Magyar Napló – FÓKUSZ Egyesület. Budapest, 2017

A vasfüggöny a magyarság számára nem 1945-ben vagy 1948-ban született valóság. Ha nem is oly átláthatatlanul és átjárhatatlanul, mint negyedszázaddal később, de már 1920 nyaratól körülfogta a szerveződő kistantant által fojtogatott országot. Akik Magyarország felosztását I. világháború folyamán kimódolták, maguk se gondolták, hogy az új határai között lassú kimúlásra ítélt magyar nép életben tud maradni. Jerzó Ákos *Megyek túlra* című regénye e nép életképességének történetével ismertet meg bennünket. Ráadásul egy olyan család történelmi krónikáján keresztül, amely az antant és kisantant által kovácsolt vasfüggöny mögötti, vagyis a trianoni határokon túlrekedt szülőföldjén, a Csallóközben akar magyarnak megmaradni.

E családregegy főhőse a gyermekkorát a három nyelvű koronázó városban, Pozsonyban (Pressburgban, Prešporokban) töltött Janda Kálmán, akit serdülőként vág torkon a Monarchia összeomlása és annak sokkoló élménye, hogy egy szakasznyi cseh légionáriussal elfoglalt szülővárosa új államba kerül, s ennek nyomán ő maga csehszlovák állampolgár lesz. Ettől kezdve a mindennapi cél, amely addig természetes létállapot volt: magyarnak megmaradni... Ami annyit jelent, hogy mindennap helytállni. Az iskolában is – előbb diákként, majd matematikatanárként. Janda Kálmán életének sorsfordulóin át száz- és százezer határon túli magyar család történetére ismerhetünk.

A *Megyek túlra* e magyarnak megmaradni akaró családok egyikének balladás krónikája. Időkerete 1938 tavasza és 1949 ősze: a XX. századi magyar történelem kezdetben örömteli, majd kétségbeesett reményekkel és a drámai helytállás legvégzetesebb és -véresebb kilátástalanságával átítatott tizenegy és fél esztendeje. A 1938 tavaszán tartalékos alhadnagyként a csehszlovák hadseregbe behívott Kálmánnak házassági tervét tolta a bizonytalan jövőbe a mozgósítás. De Janda Kálmán a németekkel harcra készülő csehszlovák hadsereg katonájaként is helyt akar állni, s felkészültségét felettese Bretislav százados is méltányolja. Végül néma tanúja annak, ahogy a nyugati pártfogói által cserbenhagyott csehszlovák hadsereg puskalövés nélkül átadja Hitlernek a Szudéta-vidéket. A maradék köztársaságot a csehszlovák hadseregnek 1938 októberében már a magyarokkal szemben kell megvédeni. A tüzérosztag az Esztergommal átelleni Burda-hegységre telepszik át, s messzehordó ütegeivel Budapestet veszi célba. „Az egész üteggel Budapestet kell löni, ha kitör a háború – figyelmezteti beosztottját Bretislav százados. – Neked kell becélolni. Ha megteszed, előléptetlek hadnaggyá és a helyettesemmé nevezlek ki. A zsoldot nem az új rangod, hanem az új beosztásod szintjére emelem. Ha visszautasítasz, itt, most, rögtön agyonlőlek.”

Kálmánt döntésében a történelmi események is segítik. Az 1938. november 2-án megszületett első bécsi döntés a széthullóban lévő Csehszlovákia hajdani magyar Felvidékének déli peremsávját a Csallóköz nagyobb részével együtt Magyarországnak ítéli. Kálmán leszerelhet a csehszlovák hadseregtől, s fogadhatja a november 5-én Komáromba bevonuló 2. magyar vegyesdandár katonáit. Magánéletében is egész életére kiható változás áll be: elveszi feleségül az osztrák-magyar hadsereg hajdani tüzérszázadosának, Saránkay Ferencnek a lányát, Rózsikát. Mindennapi létük, tanári munkájuk a bizonyosság rá, hogy a házasság és a hit, az anyanyelvi és az egyházi közösséghez való tartozás és a magyarul folyó oktatás, a kultúra ápolása a nemzet fennmaradásának biztosítéka.

A „magyar világban” az új, mind inkább háborús viszonyok közepette is helyt kell állni. Kálmánnak 1944-ben már a honvédsereg tisztjeként kell szembenézni azzal a ténnyel, hogy a német megszállás és a feltartóztathatatlanul közeledő Vörös Hadsereg végpusztulással fenyegeti az országot. Az újbóli kisebbségi léttel fenyegető Kálmánt a lelki csapdahelyzetből a cselekvés parancsa szabadítja ki. A Románia átállását követően meginduló hadjárat során még ütegével együtt vesz részt Arad elfoglalásában, de pár hét múlva már csak kézfegyverekkel és egy elavult Schwarzlose-géppuskával tartóztatja fel a Somogyban előrenyomuló szovjeteket. Korszerű lövegekhez csak német mundérba bújtatva jut, amikor a belgiumi Ardennekben kell tűz alá venni az amerikaiakat. Jerzso Ákos úgy jeleníti meg a Kálmán vezetésével vívott harcokat, mintha haditudósítói felvevőgép lenne a kezében. A regény nem egy része könnyen átírható filmforgatókönyvvé.

Kálmán „szélnyékba húzódva” túléli a Német Birodalom végvonaglását kísérő utolsó harcokat, túléli a pihentetőnek egyáltalán nem mondható amerikai hadifogságot. Régi-új hazája családja és honfitársainak százezrei számára a jogfosztottak világát jelenti. Az ebbe való beilleszkedés egyik módját egykori szlovák közlegénye, Andrej, a dunaszerdahelyi zsupán lebegteti meg előtte: „Tudásod nagy hasznunkra lenne. (...) Lépj közénk. Kinevezlek kerületi főtanfelügyelőnek. Te irányítod majd a kerület iskoláiban folyó oktatói munkát. (...) Természetesen a feleséged sem maradhat állástalan. Visszamehet az iskolába. Természetesen igazgatónak. (...) Csak támogatni kell a kormány hivatalos politikáját, be kell tartani, másokkal pedig be kell tartatni az amúgy mindenkire kötelező törvényeket.”

Kálmán és családja azonban nem akar az árulással felérő önfeladásból példát mutatni, s mert rendíthetetlenül magyar akar maradni, veszélyes értelmiségiként „földönfutás”, kitelepítés vár rá. Tragédiája, hogy a hontalanságból egy olyan országba „megy túlra”, amelyet a kommunista hatalom minden eszközzel „proletár-internacionalistának” akar berendezni, vagyis olyanak, ahol csak hontalannak érezheti magát az ember. Kálmán és családja – hű maradvá magához – itt is helyt áll. És végül a Himnusz bujdosójaként is honját leli e hazában.

Viktor Szuvorov: Felszabadítók. A szovjet hadsereg belülről. (Fordította és jegyzetekkel ellátta Lengyel Márk. Kairosz Kiadó, Budapest, 2018)

Aki Viktor Szuvorov (eredeti nevén Vlagyimir Bogdanovics Rezun) „nyugatra” szakadt szovjeti titkosszolgálati tiszt Csehszlovákia megszállásának ötvenedik évfordulójára megjelent könyvét elolvassa, nem csodálkozhat azon, hogy a kommunista világbirodalom szétesett. Ha legfontosabb támasza, a hadsereg úgy működött, ahogy Szuvorov leírja, a Szovjetunió sorsa csak hosszan elnyúló agónia lehetett. A narrátor-főhős a kolhoz elől menekült a hadseregbe. „Elvették az útlevelemet, és egy új piros katonakönyvet adtak helyette: Most már nem volt a földön ember, aki visszaküldhetett volna a kolhozba. A Szovjet Hadseregből nincs visszaút” – írja bevezetőjében anélkül, hogy tudta volna, milyen kalandokban lesz része. Az író az ezeket a kalandokat megelevenítő többnyire groteszk történeteken keresztül térképezi fel a hadsereg működését, illetve működésképtelenségét. Esetleírásai – a *Szülőföldünk* című fejezettől eltekintve – tragikomikus világot tárnak elénk, amelyben a benne élőknek egyszerre támad sírhatnakja és nevezhetnekje.

A *Futkosó* madárnevű Csizs (Csíz) vezérezredese, aki a kapuőrséget mindig letartóztatja és futkosóra vágja, amikor szolgálatban van, nyilvánvalóan örült, s ezt mindenki tudja róla. Csak Viktor nem, aki az első alkalommal ágálni próbál az eljárás ellen. Szerencséjére csak öt napot kap, míg Vitya őrmester tizenötöt. A futkosóban kevés az alvás és keményen dolgozni kell. Szuvorov az alábbi különbséget vázolja fel a futkosó és a börtön között, s ebből a Szovjetunió jelenvalóságára is következtetni lehet: „A futkosó nem börtön, a börtönben kialakul valami, ami mégiscsak közösség. Ráadásul ott olyan emberek vannak, akik valamikor, talán csak egyszer életükben, de fellázadtak a törvény ellen, a társadalom ellen, a rendszer ellen. A futkosón viszont az ember csak ijedt katonákat és közjük kevert tisztinövendékeket talál. A kadétok olyan emberek, akik önként lépnek be abba a társadalmi csoportba, amelyiknek tagjait minden joguktól megfosztották: az alacsonyabb rendfokozatú szovjet tisztek közé. Azt lehet velük csinálni, amit csak akarnak. Minden, a futkosót megjáró katona, akivel később alkalmam volt beszélgetni arról, amit ott tapasztaltunk, egyetértett velem abban, hogy a több ezer fogdában bármennyit lehetne még rontani a körülményeken anélkül, hogy akár legkevésbé is számolni kellene a bent lakók szervezett ellenállásával.”

Kár, hogy Csizs vezérezredes nem találkozott *Misa* közlegénnyel, aki minden altisztnél, főtisztnél, törzstisztnél nagyobb hatalommal rendelkezik a hadseregben. Szuvorov az alábbi párbeszéddel kezdi Misáról szóló történetét:

„– A kulcsocska?

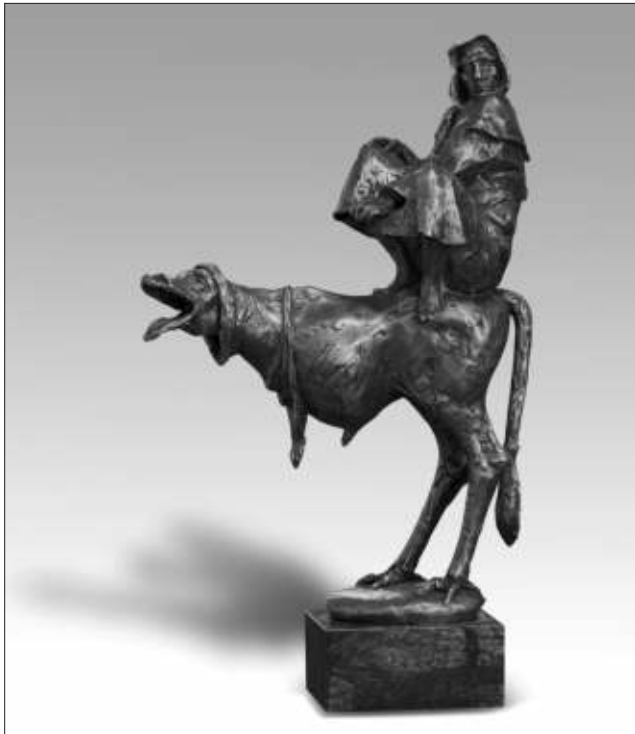
– Közlegény elvtárs! Először is gombolja be a zubbonyát! Egy alezredessel beszél, a katonai körzet törzsének ügyeletes tisztjével!

A közlegény egyszerűen meg se hallotta, amit az alezredes imént mondott neki.

– A kulcsocskát! – ismételte meg csöndben, miközben a széles parasztképéről valami leírhatatlan megvetés és gőg áradt az alezredes felé, aki ettől annyira zavarba

Fischer György

Farkas Ferenc

jött, hogy teljesen elfelejtkezett arról, hogy egyébként majdnem korlátlan feljebbvalói jogát érvényesítse.”

A helyzetet helyettese, egy őrnagy mentette meg, aki „odapattant a páncélszekrényhez, és felnyitotta a nehéz vasajtót. Kikapta a széfől az egyiket az ott lógó több száz kulcs közül, és alázatosan átnyújtotta az arrogáns katonának. Emberünk két ujjával kicsipentette a kulcsot az őrnagy kezéből, egy megvető pillantással végigmérte a Vezérkar ügyeletes tisztjét, egy jól célzott köpést eresztett meg a köpöcsésze mellé a padlóra, majd bevágva maga mögött az ajtót kiviharzott a szobából.” Kiderült, hogy a kulcs a körzetparancsnok első helyettesének államtitkokat tároló dolgozószobájához való. Ez teljesen kihozta sodrából az alezredest, mire az őrnagy azzal hűtötte le, hogy – De ez Misa!

Misa Parsikov altábornagynak, a Leningrádi Katonai Körzet parancsnoka első helyettesének tartaléksofőrije. „De ez még nem minden – folytatta vészjósló kíméletlenséggel az őrnagy –, Misának csak papíron ez a beosztása. Igazából..., igazából..., Marija Mihajlovnát, az altábornagy feleségét szokta fuvarozni.”

Az ügyeletes tiszt mindent megértett.

A moszkvai döntéshozók és a megszállók kipellengérezésének vagyunk tanúi abban a jelenetsorban, amelyet Szuvorov a szovjet hadsereg 1968-as prágai bevonulásának leírásában, *A bankárban* megörökít. Zsuravljev őrnagynak a cseh főváros megszállásakor jut eszébe Lenin „zseniális” iránymutatása, miszerint elsőként a bankokat kell birtokba venni. Így amikor meglátja az első „Bank” feliratot, felsőbb jóváhagyással azonnal elfoglalja az épületet – letérve ezzel az eredetileg megszabott felvonulási útvonalról. Bár ne tette volna... „A mélységi felderítőszázad katonái előrerohantak a főbejáratához, és odaérve puskatussal kezdték ütni az üvegajtót védő vasrácsot. A zajra egy szürke uniformisba bújt öregember jelent meg az ajtó mögött. Riadtan bámult a rácsot verő marcona alakokra, aztán hátrafelé pislogott. Majd újra a rácsot verő katonákra nézett, és sietve ajtót nyitott nekik. A század berontott az előcsarnokba, és katonák végigrohantak a lépcsőkön és a folyosókon. (...) Tíz perc se kellett hozzá, hogy a bank alkalmazottait – jobbra éjjeliőröket – összetereeljék az előcsarnokba.”

Ezzel kezdődött el Zsuravljev őrnagy vesszőfutása, amelynek nem elhanyagolható szakasza, hogy másnap egyre másra érkeztek meg a pénzz szállító kocsik, s mivel a katonák senkit se engedtek az épületbe, a kocsikísérő biztonságiak a pénzeszsákokat a lépcsőre dobálták. Ettől kezdve Zsuravljevre hárult az őrzésük, akinek lelkére kötötték, hogy egy korona se tűnhet el. Természetesen az őrnagy elsősorban saját katonáit tartotta távol a csehszlovák bankóktól. Közben az is aggasztotta, hogy mivel mind a szovjet, mind a csehszlovák hadsereg T 54-es harckocsikkal rendelkezett, az eltévedt szovjet tankok esetleg egymásra tüzelnek. Kísérlet történt ugyan a megkülönböztetésükre, de mivel elfogyott a fehér festék, a szovjet harceszközöknek csak egy részére tudták a fehér csíkot rávinni.

Könyvének humoros fejezeteivel az olvasóban keltett kesernyés derút egy kivégsz leírásával teszi semmissé az író. Csehszlovákia megszállása idején egy szovjet katona

géppisztolyostul megszökik. Halálos ítéletének felolvasása alatt lövik agyon, úgy ahogy ez a legvadabb sztálini időkben szokás volt: „A hóhér egy hang nélkül simán csőre töltötte pisztolyát. (...) Nesztelenül, mint egy macska, a hóhér még kettőt lépett előre, és szilárd terpeszbe állt. Most már csak egyméternyire volt a szerencsétlen fiútól, akinek még a lélegzetvételét is egészen biztosan hallania kellett volna. Ő viszont még mindig nem sejtett semmit. (...) A hóhér kinyújtotta pisztolyt tartó jobb kezét. A fegyvercső szinte a katona nyakához ért. (...) Baljával megtámasztotta csuklóját, hogy a pisztoly stabil legyen. (...) A magányos lövés gonosz csattanása olyan volt, mintha ostorral vágtak volna végig a hátamon. (...) A halott katona mindkét kezét a feje fölé dobta. Ugrott még egy utolsót rövid életében, mintha csak a felhőket szeretete volna elkapni, és közben fejét úgy vetette hátra, ahogyan egyetlen élő ember se tudná.”

Douglas Murray: Európa furcsa halála. Bevándorlás, identitás, iszlám. Mit tartogat számunkra a jövő? (Fordította Seress Ákos). Második kiadás. Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója. Pécs, 2018

„*A multikulturalizmus lényegében anti-európai civilizációs forma. Nem más, mint egy Nyugat-ellenes ideológia.* (Samuel Huntington)

„*Az eszmék összeomlása gyakran cinizmust eredményez: ha már minden remény elvesztett, legalább érezzük jól magunkat*” (Chantal Delsol)

„*Én a saját kultúrámat akarom megvédeni, nem az övéket, és csak hogy tudják, sokkal jobban szeretem Dante Alighierit, Shakespeare-t, Goethét, Verlain-t, Walt Whitmant és Leopardit, mint Omar Hajjámot.*” (Oriani Fallaci)

1973 őszén lehetőségem volt a Göttingeni Egyetem által szervezett nyelvi és művelődéstörténeti kurzuson részt venni két író társammal – Kis Pintér Imrével és Nadas Péterrel, valamint egy Jugoszláviából érkezett tanár csoporttal. Egy meghívott professzor arról tartott előadást, hogy a török vendégunkások és sokgyermekes családjaik részére mindenütt mecsetek épülnek, s pár év múlva a Német Szövetségi Köztársaságban több lesz a muzulmán, mint a keresztény. Kijelentése a szocialista táborból érkezettek körében nagy megörökönyödést keltett, míg a német fiatalok ezt természetesnek véve csendes nemtetszésüknek adtak kifejezést. Egyikük – akiről kiderült, hogy gyártulajdonos fia és már tizenöt éve egyetemre jár – éppen Ugandába készült, merthogy ott építi az igazi szocializmust egy Idi Amin nevű népezér. (Ryszard Kapuściński tíz évvel később róla akart könyvet írni *A bestia* címmel.) A német diákok morgolódására kurzusvezetőnk bocsánatot kért, hogy ilyen elhangozhatott, mert hogy a vendégmunkások, jöjjenek bárhonnan is, szívesen látottak, mi több, Németország nélkülük nem is létezhetne. A „migráns” akkor még ismeretlen fogalom volt.

1992 májusában a litván határ mentén fekvő Sejny nevű kisvárosban működő Határvidék Központ és Alapítvány megrendezte az erdélyi kultúrák hetét, amelynek több mint száz – főként magyar – meghívott vendége volt. Maradandó hozadékaként

Varsóban táncház alakult, amely azóta is működik. A Gazeta Wyborcza című napilap tudósítója, Dawid Warszawski hosszú és lelkes beszámolóiban tájékoztatta a lengyel közvéleményt a Sejnyben és környékén – többek között litván falvakban is – zajló „multikulturális” eseményekről. A társadalmi, nemzeti sokszínűségről rendezett vitához hozzászólva, mintegy annak leágazásaként azt is hozzátette, hogy minden kisebbséget, csoportot, másságot ugyanazon jogok illetik meg. Hosszan taglalta, milyen jogokkal kell rendelkezniük a börtönbe zárt köztörvényes bűnözőknek. Amikor valaki megkérdezte, hogy a bűnözők áldozatainak vannak-e jogaik, válaszában kifejtette, hogy legfontosabbak az egyéni szabadságjogok, különösen a hátrányos helyzetben lévők esetében, márpedig a börtön hátrányos helyzetet teremt az oda bezártaknak, miközben a bíróság szabadon érvényesítheti és érvényesíti is az áldozatok jogait. Ebből aztán parázs vita kerekedett...

Douglas Murray méltán nagy visszhangot kiváltó könyvének helyenként sokkoló lapjait e két személyes élményképem itatta át hitelesítő vízjelként. Korosztályom, de a tőlünk egy-két-három évtizeddel fiatalabbak is e könyvet olvasva, mint egy kollektív naplótöredékben, kísérhetik figyelemmel a kibontakozó multikulturális ideológia, a nyitott társadalom örök békét ígérő eszméjének térnyerését, függetlenül attól, hogy az elmúlt fél évszázadban hol gyengébb, hol erősebb hullámban áradtak bevándorlók Európába. Hol címlapon vastagbetűs, hol csak kishírben szerepel Tony Blair, Theresa May, Nicolas Sarkozy, David Cameron és megannyi más vezető politikus, köztük uniós brüsszeli vezető neve és migrációval kapcsolatos tevékenysége, attól függően, hogy hatalmon voltak-e, vagy kiejtette-e őket az éppen esedékes parlamenti választás. Csak mintha Angela Merkel volna örök, akit az író fő felelősnek tart a Németországban kialakult, de egész Nyugat-Európára is kiható migránshelyzetért, e helyzet kezelésének politikai ügyefogyottságáért vagy tudatos képtelenségéért.

Pedig éppen Merkel volt az, aki 2010-ben egy Potsdamban elmondott országértékelő beszédben bejelentette: „A kísérlet, hogy multikulturális társadalmat építsünk és boldogan éljünk egymás mellett, megbukott, teljes egészében megbukott.” És az is hiú ábránd volt, hogy a vendégmunkások majd egyszer hazamennek. Ehhez azt is rögtön hozzátette, hogy éppen az előbb mondottak miatt fontos az integráció, vagyis: aki a német társadalom tagja akar lenni, annak követnie kell a német törvényeket, alkalmazkodnia kell a német szokásokhoz, viselkedéskultúrához és meg kell tanulnia németül. A közönség nagy ovációval fogadta a beszédet, amely egyébként a bevándorlókat is megnyugtatta: maradhatnak. A nyílt társadalmat és a multikulturalizmust elparentáló ilyen határozott nyilatkozat vezető német politikus szájából addig még nem hangzott el. Megfogalmazását két tény motiválta. Az egyik az, hogy nem sokkal azelőtt jelent meg Thilo Sarazzinnak, a Bundesbank igazgatósági tanácsa tagjának *Deutschland schafft sich ab* (Németország felszámolja önmagát) című könyve, amelyben a szerző azt fejtegette, hogy az alacsony születési ráta és a fokozódó, főként muszlim bevándorlás miként alakítja át alapjaiban a német társadalmat. A nagy visszhangot kiváltó művet Merkel nem kerülhette meg, s meggyengült pozícióját a köze-

ledő választások miatt is minden eszközzel meg kellett erősítenie. Határozott hangvételének ez utóbbi volt a másik oka.

Az új bevándorláspolitikát sejtető beszédével világviszhangot kiváltó Merkeltől a brit miniszterelnök, David Cameron sem akart különb lenni. A Münchener Biztonságpolitikai Konferencián kijelentette: „A multikulturalizmus doktrínájának megfelelően hagytuk, hogy különféle kultúrák egymástól és a többségtől eltérő saját világot alakítsanak ki. Nem tudtunk létrehozni egy olyan társadalmat, amihez szívesen akartak volna tartozni. Még toleráltuk is ezeket a szeparált közösségeket, amelyek néha a mi értékeinkkel teljesen összeegyeztethetetlen módon viselkedtek.” Volt oka aggódni, még ha színlelte is: Nagy-Britanniában 2001 és 2011 között hivatalosan 1,5 millióról 2,7 millióra nőtt a bevándorlók száma, amely azóta még jobban megugrott. A váratlan politikai siker dobogóján a francia elnök, Nicolas Sarkozy is melléjük tolakodott. Egy televíziós vitában a következőket mondta: „Az az igazság, hogy minden demokrácia túl sokat törődött az érkezők identitásával, és nem eleget azzal az országgal, ami befogadta őket.” Nem tudni, Sarkozyt nyomasztotta-e, hogy Saint-Denis, ahol a francia királyok temetkezési helyének székesegyháza áll, már „jobban hasonlít Észak-Afrikára, mint Franciaországra”. Magában a Seine-Saint-Denis megyében 230 mecset található, lakosságának harminc százaléka muszlim, a fiatalok esetében ez az arány hetven százalék.

Az idézett megnyilatkozások azt jelentik, hogy mindhárom vezető politikus pontosan tisztában volt a kialakult helyzettel, mégis pontosan az ellenkezőjét cselekedte annak, amit beszédük tartalma sugallt, vagyis amit választóik többsége elvárt tőlük. Mintha „vigyázó szemüket” állandóan a baloldali sajtóra, televízióra, annak befolyásos megmondóembereire és híres értelmiségi híveire, politikai riválsaikra vetették volna. Különösen sokkoló volt, ahogyan Merkel 2015-ben – finoman fogalmazva – szembe ment 2010-es önmagával. Tudat alatt még Sarazzinnak is visszavágva jelentette be: „Wir schaffen das!” – (Meg tudjuk csinálni). Vagyis Németország a bevándorlók újabb és újabb millióit képes befogadni. Az ekkor meghirdetett Willkommenskultur logója az az egész világot bejáró fotó lett, amelyen az illón műmosolyú Merkel egy éppen Magyarországról érkezett migránssal szelfizik.

Douglas Murray sorra áttekinti a nyugati országok felfoghatatlanul kártékony, mert csak a mai pillanatnak szóló migránspolitikáját, amelyet csak abban az esetben lehet politikának mondani, ha azt a cselekvésképtelenség, a tehetetlen sodródás szinonimájaként értelmezzük. A fentebb felsoroltakon kívül e politika legfőbb svéd, holland, belga, spanyol, olasz képviselőit is megismerhetjük – gondolkodásmódjukkal együtt. Az író bemutatja cselekedeteiknek keretet adó Európa kultúráját, nemzeti önazonosságát, keresztény identitását, történelmi önbecsülését felszámoló, felszámolni hagyó közösségeit, amelyek a múlt összes bűneit magukra akarják vállalni. A büntudat megmosolyogtató torzképe, amikor az egyik kudarcot vallott izraeli-palesztin béketárgyalás után amerikai delegáció jelentkezett Jasszer Arafatnál, hogy bocsánatot kérjen a koraközépkori szentföldi kereszteshadjáratokért, legelképesztőbb jelenetsora, amikor 2006-ban azok a brit polgárok, akik – John Hawkins színházi

rendezővel az élen – rájöttek, hogy őseik rabszolga-kereskedők voltak, igával a nyakukban, láncukat csörgetve „Bocsánat” feliratos pólóban vonultak végig Gambia fővárosa, Banjul utcáin, majd stadionjában térden állva, sírva kértek bocsánatot a jelenlévő elképedt tizennyolcezer nézőtől. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg az író: „Az az ország, amelyik elhiszi magáról, hogy semmi rosszat nem tett, bármelyik pillanatban képes lehet a rosszra. De az ország, amely azt hiszi, hogy csak és kizárólag jóvátehetetlen szörnyűségeket tett eddig, elveszítheti hitét abban, hogy képes még jól tenni a jövőben. Egy ilyen ország ideges lesz, kételkedni kezd saját bölcsességében és cselekedeteiben. Az ősbűn gondolata egy társadalomban hamar az önmaga iránti kétségek növekedéséhez vezet. Ha egy nemzet bűnben fogant, akkor ez azt jelenti, hogy semmi jócselekedetre nem képes, mivel elejétől fogva romlott volt.”

A könyv feltárja azt, hogy a művi kollektív lelkifurdalás miként teszi klisészerűvé a politikai döntéshozók bevándorló tömegekkel kapcsolatos gondolkodását, (és az általános közgondolkodást), bénítja meg a bűnüldöző szerveket, járhatja le a bíróságokat, teszi cinkossá a sajtó jelentős részét. A bűnelkövetők személyének homályban hagyásáról, a bűnök elhallgatásáról vagy bagatellizálásáról, az elkövetők futni hagyásáról, a következmények nélkül maradt tömegmészárlásokról mi is nemegyszer értesülhettünk az elmúlt két évtizedben. Az már talán elkerülte a figyelmünket, hogy míg például Svédországban 1975-ben négyszázhuszonöt szexuális erőszakról szereztek a hatóságok tudomást, addig ez a szám 2014-re hatezerhatszázhúszra emelkedett. Mindezt hivatalosan igyekeztek elmismásolni. Ebben természetesen „tettetárs” volt a svéd sajtó is: „A finnországi Abóba tartó kompon egy csoport megerőszakolt egy nőt, a hírekben az elkövetők »svéd férfiaként« szerepeltek, miközben valójában szomáliaiak voltak.”

Murray arra is példákkal szolgál, amikor maga az áldozat nem csak bűnelkövetőinek megmenekülését kívánja, hanem még bocsánatot is kér tőlük. 2016 februárjában Mannheimben három bevándorló megerőszakolt egy huszonhárom éves nőt, aki egy baloldali ifjúsági mozgalom szóvivője volt. A nő először azt vallotta, hogy az erőszaktevők németek voltak. Kiderült, azért hazudott, mert nem akarta a rasszizmust erősíteni. Meggondolatlan őszintesége miatt, merthogy végül az igazi tettesekre vallott, nyílt levélben kért bocsánatot megerőszakolóitól:

„Egy nyílt és barátságos Európát akartam. Ahol szívesen élek, és ahol mindnyájan biztonságban vagyunk. Mindannyiunk miatt bocsánatot kérek. Ti nem vagytok itt biztonságban, mert ez egy rasszista társadalom. Én sem vagyok biztonságban, mert ez egy szexista társadalom. De ami miatt igazán sajnálatot érzek, az az, hogy a szexista és minden határon túllépő dologért, amit velem műveltetek, titeket egy még agresszívebbé váló rasszizmus fog üldözni. Megígérem nektek, hogy sikítani fogok. Nem fogom engedni, hogy mindez folytatódjon. Nem fogom állva nézni, hogy rasszisták és aggódó állampolgárok titeket tartsanak problémának. Nem ti vagytok a probléma. Ti egyáltalán nem vagytok probléma. Ti a legtöbbször csodás emberek vagytok, akik megérdemlik, hogy szabadok legyenek és biztonságban éljenek.”

Homlokegyenest ellenkező jellemet ismerünk meg a Szomáliából kényszerházasság elől Hollandiába menekült Ayaan Hirsi Aliban. Őt azzal, hogy a Leideni Egye-

temen diplomát szerzett, ideálisan integrálódott bevándorlóként ünnepelte a *mérvadó* holland közvélemény. Csalódást okozott, mert a Liberális Párt szóvivőjeként sem mondta azt, amit elvártak tőle: nem vádolta rasszizmussal a fehér embert, nem gúnyolódott a keresztények hitén, nem követelt többletjogokat sorstársainak. Mi több, szembe fordult az iszlámmal is. Ateistának vallva magát nyíltan beszélt többek között a volt hitsorsosai részéről teljesen természetesnek vett női nemi csonkításról, amelynek áldozata lett. Mikor arról kérdezték; nem érint-e „lobbanékony” kérdéseket, ingerülten válaszolta: „Lobbanékony? Egy olyan országban, ahol prostitúció és a könnyűdrogok megengedettek, ahol az eutanázia és az abortusz végrehajtható, ahol a férfiak sírnak a tévében, meztelen emberek sétálnak a tengerparton, a pápán pedig a nemzeti tévéadó műsorában gúnyolódnak? Ahol Gerard Reve (az egyik legismertebb holland író és költő – K. I.) azért lesz híres, mert egy számmal való közöszlészről fantáziál, amely állatot egyébként Isten metaforájaként használja e jelenet során? Ebben a kontextusban semmi általam mondott nem lehet »lobbanékony«.”

Bátor szókimondásához minden bizonnyal az is hozzájárult, hogy barátját, Theo van Gogh filmrendezőt, aki nyíltan felvette a harcot a szélsőséges hollandiai iszlámistákkal, nem sokkal azelőtt, 2004 novemberében meggyilkolták, s véres holttestén egy Ayaan Hirsi Alinak címzett fenyegető levelet hagytak. Hirsi Ali ezután egy speciálisan védett épületben volt kénytelen élni. A létbiztonságot végül az jelentette számára, hogy az Egyesült Államokba távozott. A Mohamed próféta élete kigúnyolásával vádolt *Sátáni versek*ért Hirsi Alinál is jobban, halállal fenyegetett Salman Rushdie-t idézve: ő lett „az első menekült Nyugat-Európából a holokauszt óta”.

A könyv 48. oldalán feltűnt Igazság és Élet pártja Lengyelországban nem létezik, nyilván a Jog és Igazságosságról van szó. Az 55. oldalon jelzett Brit Nacionalista Párt is helyesen Brit Nemzeti Párt (British National Party), miként a Le Pen család is a Nemzeti Frontot (Front National) és nem a Nacionalista Frontot (Front Nationaliste) alapította meg (116. old.). A jelzők ez esetben különösen fontosak. Az a jobboldali párt, amely Nyugat-Európában magát nacionalistaként határozza meg, már az indulásakor halott. Jól érzékeli ezt Murray a könyvben szereplő Geert Wilders esetével, aki miután kilépett a Holland Liberális Pártból, az általa megalapított Szabadság Pártba, amely 2016-ban már a legnépszerűbb párt volt Hollandiában, senkit sem engedett belépni. A pártnak, noha a parlamentben szép számú képviselővel rendelkezett, ő volt az egyetlen tagja. A tiltás indoka: „ha szabad lett volna a belépés a pártba, az első csatlakozók a bőrféjük lettek volna, s utána már senki sem akart volna belépni”. Wilders tisztában volt vele, ha a „média és a politikusok egy pártot szélsőjobboldalinak állítanak be, akkor ilyen emberek is akarnak majd oda csatlakozni, még akkor is, ha a vezetők meg akarnak tőlük szabadulni”.

Douglas Murray felteszi a kérdést: és mit tesz majd a demokráciára hivatkozó, a demokratikus alapelvek hirdetésével operáló tömegtájékoztató és a politikai elit akkor, ha azzal lesz kénytelen szembesülni, hogy az általa szélsőségesnek minősített nézetek „megegyeznek a társadalom többségének véleményével?”

Németh Miklós: Viking saga (2012)